
Natya Shastra Chapter 18

నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయః ౧౮

Document Information

Text title : naaTyashaastra adhyaaya 18 dasharuupaniirupaNaM

File name : natya18.itx

Category : nATyashAstra, major_works, bharata

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Sage Bharata

Transliterated by : Sowmya Krishnapur krsowmya at yahoo.com

Proofread by : Sowmya Krishnapur krsowmya at yahoo.com are needed for devanaagarii output and formatting.

Latest update : November 22, 2006

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయః ౧౮

॥ శ్రీరస్తు ॥

భరతమునిప్రణీతం నాట్యశాస్త్రమ్

అథ అష్టాదశోఽధ్యాయః

వర్తయిష్యామ్యహం విప్రా దశరూపవికల్పనమ్ ।

నామతః కర్మతశ్చైవ తథా చైవ ప్రయోగతః ॥ ౧॥

నాటకం సప్రకరణమజ్ఞో వ్యాయోగ ఏవ చ ।

భాణః సమవకారశ్చ వీధీ ప్రహసనం డిమః ॥ ౨॥

ఈహామృగశ్చ విజ్ఞేయా దశేమే నాట్యలక్షణే ।

ఏతేషాం లక్షణమహం వ్యాఖ్యాస్యామ్యనుపూర్వశః ॥ ౩॥

సర్వేషామేవ కావ్యానాం మాతృకా వృత్తయః స్మృతాః ।

ఆభ్యో వినిస్సృతం హ్యేతద్దశరూపం ప్రయోగతః ॥ ౪॥

జాతిభిః శ్రుతిభిశ్చైవ స్వరా గ్రామత్వమాగతాః ।

యథా తథా వృత్తిభేదైః కావ్యబన్ధా భవన్తి హి ॥ ౫॥

గ్రామౌ పూర్ణస్వరౌ ద్వౌ తు యథా వై షడ్జమధ్యమౌ ।

సర్వవృత్తివినిష్పన్నౌ కావ్యబన్ధౌ తథా త్విమౌ ॥ ౬॥

జ్ఞేయం ప్రకరణం చైవ తథా నాటకమేవ చ ।

సర్వవృత్తివినిష్పన్నం నానాబన్ధసమాశ్రయమ్ ॥ ౭॥

వీధీ సమవకారశ్చ తథేహామృగ ఏవ చ ।

ఉత్సుప్తికాజ్ఞో వ్యాయోగో భాణః ప్రహసనం డిమః ॥ ౮॥

కైశికీవృత్తిహీనాని రూపాణ్యేతాని కారయేత్ ।

అత ఉార్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి కావ్యబన్ధవికల్పనమ్ ॥ ౯॥

ప్రఖ్యాతవస్తువిషయం ప్రఖ్యాతోదాత్తనాయకం చైవ ।

రాజ్జీవంశ్యచరితం తథైవ దివ్యాశ్రయోపేతమ్ ॥ ౧౦॥

నానావిభూతిభిర్మృతమృద్ధివిలాసాదిభిర్గుణైశ్చైవ ।
అఙ్కప్రవేశకాఢ్యం భవతి హి తన్నాటకం నామ ॥ ౧౧ ॥
నృపతీనాం యచ్ఛరితం నానారసభావచేష్టితం బహుధా ।
సుఖదుఃఖోత్పత్తికృతం భవతి హి తన్నాటకం నామ ॥ ౧౨ ॥
అస్యావస్థోపేతం కార్యం ప్రసమీక్ష్య బిన్దవిస్తారాత్ ।
కర్తవ్యోఽఙ్కః సోఽపి తు గుణాన్వితం నాట్యతత్త్వజ్ఞైః ॥ ౧౩ ॥
అఙ్క ఇతి రూఢిశబ్దో భావైశ్చ రసైశ్చ రోహయత్యర్థాన్ ।
నానావిధానయుక్తో యస్మాత్తస్మాద్భవేదఙ్కః ॥ ౧౪ ॥
అఙ్కసమాప్తిః కార్యా కావ్యచ్ఛేదేన బీజసంహారః ।
వస్తువ్యాపీ బిన్దుః కావ్యసముత్థోఽత్ర నిత్యం స్యాత్ ॥ ౧౫ ॥
యత్రార్థస్య సమాప్తిర్యత్ర చ బీజస్య భవతి సంహారః ।
కించీదవలగ్నబిన్దుః సోఽఙ్క ఇతి సదావగస్తవ్యః ॥ ౧౬ ॥
యే నాయకా నిగదితాస్తేషాం ప్రత్యక్షచరితసంయోగః ।
నానావస్థోపేతః కార్యస్త్వజ్కోఽవిప్రకృష్టస్తు ॥ ౧౭ ॥
నాయకదేపిగురుజనపురోహితామాత్యసార్థవాహానామ్ ।
నైకరసాన్తరవిహితో హ్యఙ్క ఇతి స వేదితవ్యస్తు ॥ ౧౮ ॥
పఞ్చాక్షరా దశపరా హ్యఙ్కాః స్యుర్నాటకే ప్రకరణే చ ।
నిష్కామః సర్వేషాం యస్మిన్నఙ్కః స విజ్ఞేయః ॥ ౧౯ ॥
క్రోధప్రసాదశోకాః శాపోత్సర్గోఽథ విద్రవోద్వాహౌ ।
అద్భుతసమ్భవదర్శనమజ్కే ప్రత్యక్షజాని స్యుః ॥ ౨౦ ॥
ఏకదివసప్రవృత్తః కార్యస్త్వజ్కోఽర్థబీజమధికృత్య ।
ఆవశ్యకకార్యాణామవిరోధేన ప్రయోగేషు ॥ ౨౧ ॥
ఏకాజ్కేన కదాచిద్భవచూని కార్యాణి యోజయేద్ధీమాన్ ।
ఆవశ్యకావిరోధేన తత్ర కావ్యాని కార్యాణి ॥ ౨౨ ॥
రఙ్గం తు యే ప్రవిష్టాః సర్వేషాం భవతి తత్ర నిష్కామః ।
బీజార్థయుక్తియుక్తం కృత్వా కావ్యం యథార్థరసమ్ ॥ ౨౩ ॥
న బహూనీహ కార్యాణి త్వేకాజ్కే వినియోజయేత్ ।

ఆవశ్యకానాం కార్యాణాం విరోధో హి తథా భవేత్ || ౨౪ ||

జ్ఞాత్వా దివసావస్థాం క్షణయామముహూర్తలక్షణోపేతామ్ |
విభజేత్సర్వమశేషం పృథక్పృథక్కావ్యమజ్కేషు || ౨౫ ||

దివసావసానకార్యం యద్యజ్కే నోపపద్యతే సర్వమ్ |
అజ్కచ్ఛేదం కృత్వా ప్రవేశకైస్తద్విధాతవ్యమ్ || ౨౬ ||

విప్రకృష్టం తు యో దేశం గచ్ఛేత్కార్యవశానుగః |
అజ్కచ్ఛేదేఽథ సంక్షేపాన్నిర్దిశేత్తం ప్రవేశకైః || ౨౭ ||

సన్నిహితనాయకోఽజ్కః కర్తవ్యో నాటకే ప్రకరణే వా |
పరిజనకథానుబంధః ప్రవేశకో నామ విజ్ఞేయః || ౨౮ ||

ప్రకరణనాటకవిషయే పఞ్చాద్యా దశపరా భవన్త్యజ్కః |
అజ్కాన్తరసన్నిషు చ ప్రవేశకాన్తేషు తావన్తః || ౨౯ ||

అనయోరన్తరవిహితః ప్రవేశకోఽర్థక్రియాం సమభివీక్ష్య |
సంక్షేపార్థః సన్నిష్వర్థానాం సంవిధాతవ్యః || ౩౦ ||

అజ్కచ్ఛేదం కృత్వా మాసకృతం వర్షసంజ్ఞితం వాపి |
తత్సర్వం కర్తవ్యం వర్షాదూర్థ్వం న తు కదాచిత్ || ౩౧ ||

యః కశ్చిత్కార్యవశాద్గచ్ఛతి పురుషః ప్రకృష్టమధ్యానమ్ |
తత్రాప్యజ్కచ్ఛేదః కర్తవ్యః పూర్వవత్తజ్ఞైః || ౩౨ ||

అజ్కాన్తరానుసారీ సంక్షేపార్థమధికృత్య బిన్దూనామ్ |
ప్రకరణనాటకవిషయే ప్రవేశకః సంవిధాతవ్యః || ౩౩ ||

నోత్తమమధ్యమపురుషైరాచరితో నాప్యదాత్తవచనకృతః |
ప్రాకృతభాషాచారః ప్రయోగమాశ్రిత్య కర్తవ్యః || ౩౪ ||

కాలోత్థానగతిరసౌ వ్యాఖ్యాసంరమ్భకార్యవిషయాణామ్ |
అర్థాభిధానయుక్తః ప్రవేశకః స్యాదనేకార్థః || ౩౫ ||

బహ్వశ్రయమపి కార్యం ప్రవేశకైః సంక్షిపేచ్చ సన్నిషు వా |
బహుచూర్ణపదైర్ముక్తం జనయతి భేదం ప్రయోగస్య || ౩౬ ||

యత్రార్థస్య సమాప్తిర్న భవత్యజ్కే ప్రయోగబాహుల్యాత్ |
వృత్తాన్తస్వల్పకథైః ప్రవేశకైః సోఽభిధాతవ్యః || ౩౭ ||

యుద్ధం రాజ్యభ్రంశో మరణం నగరోపరోధనం చైవ ।
 ప్రత్యక్షాణి తు నాజ్కే ప్రవేశకైః సంవిధేయాని ॥ ౩౮ ॥
 అజ్కే ప్రవేశకే చ ప్రకరణమాశ్రిత్య నాటకే వాపి ।
 న వధః కర్తవ్యః స్యాద్ద్యోఽభ్యుదయా నాయకః ఖ్యాతః ॥ ౩౯ ॥
 అపసరణమేవ కార్యం గ్రహణం వా సన్నిరేవ వా యోజ్యః ।
 కావ్యశ్లేషైర్బహుభిర్యథారసం నాట్యతత్త్వజ్ఞైః ॥ ౪౦ ॥
 న మహాజనపరివారం కర్తవ్యం నాటకం ప్రకరణం వా ।
 యే తత్ర కార్యపురుషాశ్చత్వారః పఞ్చ వా తే స్యుః ॥ ౪౧ ॥
 కార్యం గోపుచ్ఛాగ్రం కర్తవ్యం కావ్యబంధమాసాద్య ।
 యే చోదాత్తా భావాస్తే సర్వే పృష్ఠతః కార్యాః ॥ ౪౨ ॥
 సర్వేషాం కావ్యానాం నానారసభావయుక్తియుక్తానామ్ ।
 నిర్వహణే కర్తవ్యో నిత్యం హి రసోఽద్భుతస్తజ్ఞైః ॥ ౪౩ ॥
 నాటకలక్షణమేతన్మయా సమాసేన కీర్తితం విధివత్ ।
 ప్రకరణమతః పరమహం లక్షణయుక్త్యా ప్రవక్ష్యామి ॥ ౪౪ ॥
 యత్ర కవిరాత్మశక్త్యా వస్తు శరీరం చ నాయకం చైవ ।
 ఔత్పత్తికం ప్రకురుతే ప్రకరణమితి తద్దుభ్ధైరేయమ్ ॥ ౪౫ ॥
 యదనార్హమథాహార్యం కావ్యం ప్రకరోత్యభూతగుణయుక్తమ్ ।
 ఉత్పన్నబీజవస్తు ప్రకరణమితి తదపి విజ్ఞేయమ్ ॥ ౪౬ ॥
 యన్నాటకే మయోక్తం వస్తు శరీరం చ వృత్తిభేదాశ్చ ।
 తత్ప్రకరణేఽపి యోజ్యం సలక్షణం సర్వసన్నిషు తు ॥ ౪౭ ॥
 విప్రవణీకృచివానాం పురోహితామాత్యసార్థవాహానామ్ ।
 చరితం యన్నైకవిధం జ్ఞేయం తత్ప్రకరణం నామ ॥ ౪౮ ॥
 నోదాత్తనాయకకృతం న దివ్యచరితం న రాజసమ్భాగమ్ ।
 బాహ్యజనసమ్ప్రయుక్తం తజ్ఞేయం ప్రకరణం తజ్ఞైః ॥ ౪౯ ॥
 దాసవిటశ్రేష్ఠీయుతం వేశస్త్రుపచారకారణోపేతమ్ ।
 మందకులస్త్రీచరితం కావ్యం కార్యం ప్రకరణే తు ॥ ౫౦ ॥
 సచివశ్రేష్ఠీబ్రాహ్మణపురోహితామాత్యసార్థవాహానామ్ ।

గృహవార్తా యత్ర భవేన్న తత్ర వేశ్యాజ్ఞనా కార్యా ॥ ౫౧॥
 యది వేశయువతియుక్తం న కులస్త్రీ సజ్జమోఽపి స్యాత్ ।
 అథ కులజనప్రయుక్తం న వేశయువతిర్భవేత్తత్ర ॥ ౫౨॥
 యది వా కారణయుక్త్యా వేశకులస్త్రీకృతోపచారః స్యాత్ ।
 అవికృతభాషాచారం తత్ర తు పాఠ్యం ప్రయోక్తవ్యమ్ ॥ ౫౩॥
 మధ్యమపురుషైర్నిత్యం యోజ్యో విష్కమ్భకోఽత్ర తత్త్వజ్ఞైః ।
 సంస్కృతవచనానుగతః సంక్షేపార్థః ప్రవేశకవత్ ॥ ౫౪॥
 శుద్ధః సంకీర్ణో వా ద్వివిధో విష్కమ్భకోఽపి కర్తవ్యః ।
 మధ్యమపాత్రః శుద్ధః సంకీర్ణో నీచమధ్యకృతః ॥ ౫౫॥
 అజ్ఞాన్తరాలవిహితః ప్రవేశకోఽర్థక్రియాం సమభివీక్ష్య ।
 సంక్షేపాత్సన్ధినామర్థానాం చైవ కర్తవ్యః ॥ ౫౬॥
 అనయోశ్చ బన్ధయోగాదన్యో భేదః ప్రయోక్తుభిః కార్యః ।
 ప్రఖ్యాతస్త్వితరో వా నాటకయోగే ప్రకరణే వా ॥ ౫౭॥
 ప్రకరణనాటకభేదాదుత్పాద్యం వస్తు నాయకం నృపతిమ్ ।
 అన్తఃపురసగ్గీతకకన్యామధికృత్య కర్తవ్యమ్ ॥ ౫౮॥
 స్త్రీప్రాయా చతురజ్ఞా లలితాభినయాత్మికా సువిహితాగ్గీ ।
 బహునృతగీతపాఠ్యా రతినమ్భోగాత్మికా చైవ ॥ ౫౯॥
 రాజోపచారయుక్తా ప్రసాదనక్రోధదమ్భసంయుక్తా ।
 నాయకదేవీదూతీ సపరిజనా నాటికా జ్ఞేయా ॥ ౬౦॥
 అన్తర్భావగతా హ్యేషా భావయోరుభయోర్యతః ।
 అత ఏవ దశైతాని రూపాణీత్యుదితాని వై ॥ ౬౧॥
 ప్రకరణనాటకలక్షణముక్తం విప్రా మయా సమాసేన ।
 వక్ష్యామ్యతః పరమహం లక్షణం యుక్త్యా సమవకారమ్ ॥ ౬౨॥
 దేవాసురబీజకృతః ప్రఖ్యాతోదాత్తనాయకశ్చైవ ।
 త్ర్యజ్కన్తథా త్రికపటస్త్రివిద్రవః స్యాత్త్రిశ్శ్లోకైః ॥ ౬౩॥
 ద్వాదశనాయకబహులో హ్యష్టాదశనాడికాప్రమాణశ్చ ।
 వక్ష్యామ్యస్యాజ్కవిధిం యావత్సో నాడికా యత్ర ॥ ౬౪॥

అఙ్కస్తు సప్రహసనః సవిద్రవః సకపటః సవీధీకః ।
 ద్వాదశనాడివిహితః ప్రథమః కార్యః క్రియోపేతః ॥ ౬౫ ॥
 కార్యప్రథా ద్వితీయః సమాశ్రితో నాడికాశ్చతస్రస్తు ।
 వస్తుసమాపనవిహితో ద్వివనాడికః స్వాత్ప్రతీయస్తు ॥ ౬౬ ॥
 నాడిసంజ్ఞా జ్ఞేయా మానం కాలస్య యస్మహూర్తార్థమ్ ।
 తన్నాడికాప్రమాణం యథోక్తమజ్కేషు సంయోజ్యమ్ ॥ ౬౭ ॥
 యా నాడికేతి సంజ్ఞా కాలవిభాగే క్రియాభిసమ్పన్నా ।
 కార్యా చ సా ప్రయత్నాద్యథా క్రమేణైవ శాస్త్రోక్తా ॥ ౬౮ ॥
 అఙ్కోఽఙ్కస్త్యన్యార్థః కర్తవ్యః కావ్యబంధమాసాద్య ।
 అర్థం హి సమవకారే హ్యప్రతినమ్భనమిచ్ఛన్తి ॥ ౬౯ ॥
 యుద్ధజలసమ్భవో వా వాయుగ్నిగజేన్ద్రసంభ్రమకృతో వా ।
 నగరోపరోధజో వా విజ్ఞేయో విద్రవస్త్రివిధః ॥ ౭౦ ॥
 వస్తుగతక్రమవిహితో దేవవశాద్వా పరప్రయుక్తో వా ।
 సుఖదుఃఖోత్పత్తికృతస్త్రివిధః కపటోఽత్ర విజ్ఞేయః ॥ ౭౧ ॥
 త్రివిధశ్చాత్ర విధిజ్ఞైః పృథక్పృథక్కార్యవిహితార్థః ।
 శ్శృంగారః కర్తవ్యో ధర్మే చార్థే చ కామే చ ॥ ౭౨ ॥
 యస్మిన్ ధర్మప్రాపకమాత్మహితం భవతి సాధనం బహుధా ।
 ప్రతనియమతపోయుక్తో జ్ఞేయోఽసౌ ధర్మశ్శృంగారః ॥ ౭౩ ॥
 అర్థస్యేచ్ఛాచ్యాయోగాదబ్బహుధా చైవార్థతోఽర్థశ్శృంగారః ।
 స్త్రీసమ్ప్రయోగవిషయేష్వర్థార్థా వా రతిర్యత్ర ॥ ౭౪ ॥
 కన్యావిలోభనకృతం ప్రాప్తౌ స్త్రీపుంసయోస్తు రమ్యం వా ।
 నిభృతం సావేగం వా యస్య భవేత్కామశ్శృంగారః ॥ ౭౫ ॥
 ఉష్ణిగ్గాయత్రాదీన్యన్యాని చ యాని బంధకుటిలాని ।
 వృత్తాని సమవకారే కవిభిస్తాని ప్రయోజ్యాని ॥ ౭౬ ॥
 ఏవం కార్యస్తజ్జైర్నారససంశ్రయః సమవకారః ।
 వజ్ఞ్యామ్యతః పరమహం లక్షణమీహామృగస్యాపి ॥ ౭౭ ॥
 దివ్యాపురుషాశ్రయకృతో దివ్యస్త్రీకారణోపగతయుద్ధః ।

సువిహితవస్తునిబద్ధో విప్రత్యయకారకశ్చైవ ॥ ౭౮ ॥

ఉద్ధతపురుషప్రాయః స్త్రీరోషగ్రథితకావ్యబన్ధశ్చ ।

సంక్షోభవిద్రవకృతః సమ్పేటకృతస్తథా చైవ ॥ ౭౯ ॥

స్త్రీభేదనాపహరణావమర్దనప్రాప్తవస్తుశ్శృంగారః ।

ఈహామృగస్తు కార్యః సుసమాహితకావ్యబన్ధశ్చ ॥ ౮౦ ॥

యద్యాయోగే కార్యం యే పురుషా వృత్తయో రసాశ్చైవ ।

ఈహామృగేఽపి తే స్యుః కేవలమమరస్త్రియా యోగః ॥ ౮౧ ॥

యత్ర తు వధేప్పితానాం వధో హ్యుదగ్రో భవేద్ధి పురుషాణామ్ ।

కీఞ్చిద్వ్యాజం కృత్వా తేషాం యుద్ధం శమయితవ్యమ్ ॥ ౮౨ ॥

ఈహామృగస్య లక్షణముక్తం విప్రాః సమాసయోగేన ।

డిమలక్షణం తు భూయో లక్షణయుక్త్యా ప్రవక్ష్యామి ॥ ౮౩ ॥

ప్రఖ్యాతవస్తువిషయః ప్రఖ్యాతోదాత్తనాయకశ్చైవ ।

షడ్రసలక్షణయుక్తశ్చతురజ్కో వై డిమః కార్యః ॥ ౮౪ ॥

శ్శృంగారహాస్యవర్జం శేషైః సర్వై రసైః సమాయుక్తః ।

దీప్తరసకావ్యయోనిర్నానాభావోపసమ్పన్నః ॥ ౮౫ ॥

నిర్ఘాతోల్కాపాతైరుపరాగేణేన్దసూర్యయోర్యుక్తః ।

యుద్ధనియుద్ధాధర్షణసమ్పేటకృతశ్చ కర్తవ్యః ॥ ౮౬ ॥

మాయేన్ద్రజాలబహులో బహుపుస్తోత్థానయోగయుక్తశ్చ ।

దేవభుజగేన్ద్రరాక్షసయక్షపిశాచావకీర్ణశ్చ ॥ ౮౭ ॥

షోడశనాయకబహులః సాత్వత్త్వారభటీవృత్తినమ్పన్నః ।

కార్యో డిమః ప్రయత్నాన్నానాశ్రయభావసమ్పన్నః ॥ ౮౮ ॥

డిమలక్షణమిత్సుక్తం మయా సమాసేన లక్షణానుగతమ్ ।

వ్యాయోగస్య తు లక్షణమతః పరం సమ్ప్రవక్ష్యామి ॥ ౮౯ ॥

వ్యాయోగస్తు విధిజ్ఞైః కార్యః ప్రఖ్యాతనాయకశరీరః ।

అల్పస్త్రీజనయుక్తస్త్వేకాహకృతస్తథా చైవ ॥ ౯౦ ॥

బహువశ్చ తత్ర పురుషా వ్యాయచ్ఛన్నే యథా సమవకారే ।

న చ దివ్యనాయకయుక్తః కార్యస్త్వేకాఙ్కా ఏవాయమ్ ॥ ౯౧ ॥

న చ దివ్యనాయకకృతః కార్యో రాజర్షినాయకనిబద్ధః ।
 యుద్ధనియుద్ధాఘర్షణసంఘర్షకృతశ్చ కర్తవ్యః ॥ ౯౨॥
 ఏవంవిధస్తు కార్యో వ్యాయోగో దీప్తకావ్యరసయోనిః ।
 వక్ష్యామ్యతః పరమహం లక్షణముత్సుష్టాఙ్కస్య ॥ ౯౩॥
 ప్రఖ్యాతవస్తువిషయస్త్యప్రఖ్యాతః కదాచిదేవ స్యాత్ ।
 దివ్యపురుషైర్వియుక్తః శేషైర్మ్యక్తో భవేత్పుంభిః ॥ ౯౪॥
 కరుణరసప్రాయకృతో నివృత్తయుద్ధోద్యతప్రహారశ్చ ।
 స్త్రీపరిదేవితబహులో నిర్వేదితభాషితశ్చైవ ॥ ౯౫॥
 నానావ్యాకులచేష్టః సాత్వత్త్వారభటికైశికీహినః ।
 కార్యః కావ్యవిధిజ్ఞైః సతతం హ్యుత్సృష్టికాఙ్కస్తు ॥ ౯౬॥
 యద్దివ్యనాయకకృతం కావ్యం సంగ్రామబన్ధవధయుక్తమ్ ।
 తద్భారతే తు వర్షే కర్తవ్యం కావ్యబన్ధేషు ॥ ౯౭॥
 కస్మాద్భారతమిష్టం వర్షేష్యన్యేషు దేవవిహితేషు ।
 హృద్యా సర్వా భూమిః శుభగన్ధా కాఙ్కానీ యస్మాత్ ॥ ౯౮॥
 ఉపవనగమనక్రీడా విహారనారీరతిప్రమోదాః స్యుః ।
 తేషు హి వర్షేషు సదా న తత్ర దుఃఖం న వా శోకః ॥ ౯౯॥
 యే తేషామధివాసాః పురాణవాదేషు పర్వతాః ప్రోక్తాః ।
 సమ్భాగస్తేషు భవేత్కర్మారమ్భో భవేదస్మిన్ ॥ ౧౦౦॥
 ప్రహసనమపి విజ్ఞేయం ద్వివిధం శుద్ధం తథా సజ్జీర్ణమ్ ।
 అఙ్కస్య లక్షణమిదం వ్యాఖ్యాతమశేషయోగమాత్రగతమ్ ॥ ౧౦౧॥
 ప్రహసనమతః పరం సలక్షణం సమ్ప్రవక్ష్యామి ।
 వక్ష్యామి తయోర్మ్యక్త్యా పృథగ్పృథగ్లక్షణవిశేషమ్ ॥ ౧౦౨॥
 భగవత్తాపసవిప్రైర్నైరపి హాస్యవాదసమ్బద్ధమ్ ।
 కాపురుషసమ్ప్రయుక్తం పరిహాసాభాషణప్రాయమ్ ॥ ౧౦౩॥
 అవికృతభాషాచారం విశేషభావోపపన్నచరితపదమ్ ।
 నియతగతివస్తువిషయం శుద్ధం జ్ఞేయం ప్రహసనం తు ॥ ౧౦౪॥
 వేశ్యావేటనపుంసకవిటధూర్తా బన్ధకీ చ యత్ర స్యుః ।

అనిభృతవేషపరిచ్ఛదచేష్టితకరణైస్తు సంకీర్ణమ్ ॥ ౧౦౫॥
 లోకోపచారయుక్తా యా వార్తా యశ్చ దమ్భసంయోగః ।
 స ప్రహసనే ప్రయోజ్యో ధూర్తప్రవివాదసమ్పన్నః ॥ ౧౦౬॥
 వీధ్యజ్ఞైః సంయుక్తం కర్తవ్యం ప్రహసనం యథాయోగ్యమ్ ।
 భాణస్యాపి తు లక్షణమతః పరం సమ్ప్రవక్ష్యామి ॥ ౧౦౭॥
 ఆత్మానుభూతశంసీ పరసంశ్రయవర్ణనావిశేషస్తు ।
 వివిధాశ్రయో హి భాణో విజ్ఞేయస్త్యేకహార్యశ్చ ॥ ౧౦౮॥
 పరవచనమాత్మసంస్థం ప్రతివచనైరుత్తమోత్తమగ్రథితైః ।
 ఆకాశపురుషకథితైరజ్గవికారైరభినయైశ్చైవ ॥ ౧౦౯॥
 ధూర్తవిటసమ్ప్రయోజ్యో నానావస్థాస్తరాత్మకశ్చైవ ।
 ఏకాఙ్కీ బహుచేష్టః సతతం కార్యో బుధైర్భాణః ॥ ౧౧౦॥
 భాణస్యాపి హి నిఖిలం లక్షణముక్తం తథాగమానుగతమ్ ।
 వీధ్యాః సమ్ప్రతి నిఖిలం కథయామి యథాక్రమం విప్రాః ॥ ౧౧౧॥
 సర్వరసలక్షణాఢ్యా యుక్తా హ్యజ్ఞైస్త్రయోదశభిః ।
 వీధీ స్యాదేకాఙ్కా తథైకహార్యా ద్విహార్యా వా ॥ ౧౧౨॥
 అధమోత్తమమధ్యాభిర్యుక్తా స్యాత్ప్రకృతిభిస్త్రిసృభిః ।
 ఉద్ధాత్యకావలగితావస్పన్దితనాల్యసత్ప్రలాపాశ్చ ॥ ౧౧౩॥
 వాక్కేల్యథ ప్రపశ్యో మృదవాధిబలే ఛలం త్రిగతమ్ ।
 వ్యాహారో గణ్డశ్చ త్రయోదశాఙ్గాన్యదాహృతాన్యస్యాః ॥ ౧౧౪॥
 అథ వీధీ సమ్ప్రొక్తా లక్షణమేషాం ప్రవక్ష్యామి ।
 పదాని త్వగతార్థాని యే నరాః పునరాదరాత్ ॥ ౧౧౫॥
 యోజయన్తి పదైరన్వైస్తదుద్ధాత్యకముచ్యతే ।
 యత్రాన్యస్మిన్ సమావేశ్య కార్యమన్యత్ప్రసాధ్యతే ॥ ౧౧౬॥
 తచ్చావలగితం నామ విజ్ఞేయం నాట్యయోక్తృభిః ।
 ఆక్షిప్తేఽర్థే తు కస్మిన్ శ్చిచ్ఛుభాశుభసముత్థితే ॥ ౧౧౭॥
 కౌశలాదుచ్యతేఽన్యోఽర్థస్తదవస్పన్దితం భవేత్ ।
 హాస్యేనోపగతార్థప్రహేలికా నాలికేతి విజ్ఞేయా ॥ ౧౧౮॥

మూర్ఖజనసన్నికర్షే హితమపి యత్ర ప్రభాషతే విద్వాన్ |
 న చ గృహ్యతేఽస్య వచనం విజ్ఞేయోఽసత్ప్రలాపోఽసౌ || ౧౧౯ ||
 ఏకద్విప్రతివచనా వాక్యే లీ స్యాత్ప్రయోగేఽస్మిన్ |
 యదసదృశతం వచనం సంస్తవయుక్తం ద్వయోః పరస్పరం యత్తు || ౧౨౦ ||
 ఏకస్య చార్థహేతోః స హాస్యజననః ప్రపిచ్ఛుః స్యాత్ |
 యత్కారణాద్ గుణానాం దోషికరణం భవేద్వివాదకృతమ్ || ౧౨౧ ||
 దోషగుణీకరణం వా తన్మృదవం నామ విజ్ఞేయమ్ |
 పరవచనమాత్మనశోఽత్తరోత్తరసముద్భవం ద్వయోర్యత్ర || ౧౨౨ ||
 అన్యోన్యార్థవిశేషకమధిబలమితి తద్ బుద్ధైర్యమ్ |
 అన్యార్థమేవ వాక్యం ఛలమభిసన్ధానహాస్యరోషకరమ్ || ౧౨౩ ||
 శ్రుతిసారూప్యాద్యస్మిన్ బహవోఽర్థా యుక్తిభిర్నియుజ్యన్తే |
 యద్ధాస్యమహాస్యం వా తత్త్రిగతం నామ విజ్ఞేయమ్ || ౧౨౪ ||
 ప్రత్యక్షవృత్తిరుక్తో వ్యాహారో హాస్యశేషార్థః |
 సంరమ్భసంభ్రమయుతం వివాదయుక్తం తథాపవాదకృతమ్ || ౧౨౫ ||
 బహువచనాక్షేపకృతం గణ్ఠం ప్రవదన్తి తత్త్వజ్ఞాః |
 ఇతి దశరూపవిధానం సర్వం ప్రోక్తం మయా హి లక్షణతః |
 పునరస్య శరీరగతం సన్నివిధౌ లక్షణం వక్ష్యే || ౧౨౬ ||
 ఇతి భరతీయే నాట్యశాస్త్రే దశరూపనిరూపణం
 నామాష్టాదశోఽధ్యాయః |

Encoded by Sowmya Krishnapur krsowmya@yahoo at com

Naty Shastra Chapter 18

pdf was typeset on March 24, 2024

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

